

ПРАВО

Теорія та історія держави і права

УДК 343.163/343.163.5«18/19»

Василь Горбачов *

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ПРОКУРОРА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПІСЛЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ

У статті розглянуті питання нормативного регулювання незалежності прокуратури від інших державних органів і процесуальної незалежності прокурора в кримінальному процесі, а також практика реалізації цього принципу в Російській імперії після судової реформи 1864 року.

Ключові слова: міністр юстиції, прокуратура, прокурор, губернатор, принцип, незалежність.

Горбачев В. П. Нормативное регулирование и практика реализации принципа независимости прокурора в уголовном процессе Российской империи после судебной реформы 1864 года.

В статье рассмотрены вопросы нормативного регулирования независимости прокуратуры от других государственных органов и процессуальной независимости прокурора в уголовном процессе, а также практика реализации этого принципа в Российской империи после судебной реформы 1864 года.

Ключевые слова: министр юстиции, прокуратура, прокурор, губернатор, принцип, независимость.

Gorbachov V. P. Normative regulation and implementation of the prosecutor's independence principle in the criminal process of the Russian Empire after the judicial reform of 1864.

The article considers the issues of the normative regulation of the prosecutor's independence from other state bodies and procedural independence of the prosecutor in the criminal process, as well as practice of implementation this principle in the Russian Empire after the judicial reform of 1864.

Keywords: the Minister of justice, Prosecutor's office, Prosecutor, Governor, principle, independence.

Актуальність теми. Одним із принципів діяльності прокуратури сучасної України є її незалежність. Однак цей принцип не є новим, він був покладений ще в основу діяльності прокуратури Російської імперії в другій половині XIX ст. У зв'язку з цим важливим є вивчення історичного досвіду нормативного регулювання і практики реалізації цього принципу.

Аналіз досліджень і публікацій. У дорадянський період це питання досліджували С. І. Вікторський, М. В. Муравйов, В. К. Случевський, І. Я. Фойницький та ін. У радянський і сучасний період принцип незалежності прокурора загалом розглядали Ю. М. Горячковська, С. М. Казанцев, К. П. Краковський, Р. В. Савуляк, В. В. Сухонос, О. Н. Ярмиш та ін. Однак додаткового аналізу потребує питання не тільки нормативного регулювання, але й практичної реалізації зазначеного принципу.

У зв'язку із цим метою статті є аналіз нормативного регулювання незалежності прокуратури від інших державних органів і процесуальної незалежності прокурора в кримінальному процесі, а також практики реалізації цього принципу в Російській імперії після судової реформи 1864 року.

Виклад основного матеріалу. Після судової реформи одним із принципів організації та діяльності прокуратури стала її незалежність. У даному питанні необхідно розрізнати два ас-

пекти: 1) зовнішню (організаційну) незалежність прокуратури, яка характеризувала її взаємовідносини з іншими органами й установами, і 2) внутрісистемну (процесуальну) незалежність прокурора, яка характеризувала його взаємовідносини з вищими прокурорами в сфері кримінального процесу.

Незалежність прокуратури як самостійного органу характеризувала її відносини з адміністративною та судовою владою. У результаті судової реформи 1864 року прокуратура організаційно була створена при судах, однак була незалежна як від судових, так і адміністративних органів. Ця незалежність забезпечувалася, зокрема встановленим порядком нагляду за діяльністю прокуратури, порядком оскарження дій її чинів і порядком їх відповідальності. Скарги на дії працівників прокуратури повинні були подаватися послідовно: на товариша прокурора – прокурору окружного суду, а на останнього – прокурору судової палати; остаточно скарги вирішувалися міністром юстиції. Дисциплінарним стягненням працівники прокуратури підлягали тільки за безпосереднім розсудом міністра юстиції (ст. 266 Заснування судових установлень – далі ЗСУ), а до суду вони віддавалися тільки касаційним департаментом Сенату і тільки за пропозицією міністра юстиції (ст. 1081 Статуту кримінального судочинства – далі СКС).

До судової реформи прокуратура перебувала в певній залежності від місцевої адміністрації. У результаті реформи судова влада була відділена від адміністративної влади. У зв'язку з цим змінився характер юридичних відносин прокурорів і губернаторів. Однак їх фактичні взаємостосунки не були однозначними. Нерідко за характером відносин прокурора з адміністрацією робився висновок про його особисті якості та службовий такт: «ужився з губернською владою й суспільством, значить – прокурор гарний, а не ужився, отже, це – людина зарозуміла, незручна і без службового такту» [1, с. 13].

На практиці одні прокурори активно відстоювали перед губернаторами свою позицію, засновану на законі, у результаті чого між ними виникали конфлікти, які нерідко призводили до звільнення прокурорів з посад. Інші прокурори не здатні були відстоювати свою позицію. Наприклад, С. С. Хрульов, який у різний час був прокурором Харківської, Московської й Санкт-Петербурзької судових палат, характеризувався підлеглими прокурорами як «людина гарна, але боягузлива, ... абсолютно нездатна вести боротьбу з адміністрацією» [2, арк. 175зв.–176]. Була й третя група «спритних і вмілих» прокурорів, які знаходилися в мирних відносинах з губернаторами, могли впливати на них і домагатися бажаного, «не жертвуючи своєю гідністю» [1, с. 13].

Незважаючи на продекларовану незалежність прокуратури, практика показала, що фактично губернатори втручалися в сферу її діяльності та намагалися надати цій діяльності певне спрямування. При цьому про рішення і дії прокурорів, з якими губернатори не були згодні, вони повідомляли прокурорам судових палат, міністрам внутрішніх справ і юстиції, вимагали та домагалися усунення із займаних посад неугодних їм працівників прокуратури. Особливо яскраво це стало проявлятися з початку ХХ століття.

У матеріалах розслідування, проведеного в 1917 році Надзвичайною слідчою комісією Тимчасового уряду, є відомості про втручання губернаторів у діяльність багатьох прокурорів. Наприклад, в 1910 році Чернігівський губернатор М. О. Маклаков направив міністрові юстиції лист, у якому вказав, що він не може управляти губернією, поки прокурором у Чернігові є Ющенко, який не тільки не підтримує, але нерідко і протидіє йому. У результаті прокурор був переведений на посаду товариша прокурора Харківського окружного суду [3, арк. 90зв., 98–102, 104]. Інший губернатор був украй незадоволений прокурором Лубенського окружного суду Калініним, який боровся з незаконними арештами, виявляв факти фальсифікації поліцією доказів у справах про державні злочини й т. п. За твердженням прокурора Харківської судової палати Утіна, Калінін не вмів встановлювати службові стосунки. У результаті, в 1908 році він був переміщений на посаду товариша прокурора Київського окружного суду. Через конфлікти з губернаторами переведені в інші суди (на ту ж посаду або з пониженням) прокурор Кашинського окружного суду Войткевич, прокурор Воронежського окружного суду Августинівич, прокурор Красноярського окружного суду Верещагін, а прокурор Володимирського окружного суду Шаланін взагалі звільнений [2, арк. 161зв.–162зв., 175–181, 183–184].

Прокуратура була організована при судах, однак була незалежною від них. Нагляд за прокуратурою здійснювали не суди, а вищі прокурори. Суди не мали права навіть обговорювати дії працівників прокуратури, а про їхні неправильні або протизаконні учинки повинні були інформувати вищих прокурорів або міністра юстиції (ст. 252 ЗСУ).

На практиці виникло запитання про можливість видалення із судового засідання прокурора, який порушує в ньому порядок. 23 березня 1883 року кримінальний касаційний департамент Сенату роз'яснив, що головуючий має право піддавати представника прокуратури будь-якому із заходів, передбачених законом для осіб, які брали участь у справі. Після цього на практиці з'явилися факти «погроз» головуючих видалити працівників прокуратури із зали судового засідання, а в одному випадку така погроза була виконана. Міністр юстиції таке рішення вважав незаконним і в 1886 році це питання передав на розгляд Сенату, мотивуючи тим, що прокурори і їх товариші не були особами, що беруть участь у справі, а були посадовими особами, що входили до складу присутствія суду. У результаті 24 листопада 1886 року кримінальний касаційний департамент Сенату відмовився від свого колишнього роз'яснення і дав нове роз'яснення порядку усунення сперечань прокурорів з головами судових засідань [5, с. 202–203]. Відповідно до цього роз'яснення розпорядженням голови з питань дотримання порядку в судовому засіданні прокурор зобов'язаний був підкорятися беззаперечно, а будь-яке заперечення прокурора з цього питання голова повинен був зупинити. Якщо ж, незважаючи на це, прокурор продовжував сперечання, то засідання повинно бути припинене або відстрочене для заміни особи прокурорського нагляду іншим представником обвинувальної влади з доведенням до відома міністра юстиції про неправильний учинок прокурора [5, с. 204].

У результаті судової реформи прокуратура була організована на принципах єдності та ієрархічної підпорядкованості нижчестоящих прокурорів вищим. Зокрема, вищі прокурори мали право давати підлеглим працівникам як загальні керівні роз'яснення і вказівки, так і вказівки у конкретних справах. Але під час підготовки судової реформи виникло запитання, «як поєднати в особах прокурорського нагляду засаду ієрархічного підпорядкування із засадою свободи дій по совісті й переконанню». Спеціальна підготовча комісія відзначила, що із принципу єдності прокуратури не можна робити висновок про те, що нижчі органи зобов'язані сліпо підкорятися волі свого начальства не тільки відносно прийняття «заходів щодо порушення кримінальних позовів або ж їх переслідуванню», але й стосовно надання своїх висновків щодо обвинувачення або виправдання підсудних, тобто стосовно таких їхніх обов'язків, «виконання яких повинне бути надане цілком їх особистому переконанню». Комісія відзначила, що «тільки зі збереженням за представниками прокурорського нагляду свободи дії по совісті й переконанню, можна очікувати, що установа ця буде сильною і задовольнить своєму двоякому покликанню бути й обвинувачем, і охоронцем закону» [6, с. 250–251].

У результаті Заснування судових установлень (ст. 130) закріпило, що у разі заяви судовим місцям своїх висновків у справах особи прокурорського нагляду діють «єдино на підставі свого переконання й існуючих законів». Професор І. Я. Фойницький відзначав, що у змагальній діяльності прокуратури перед судом «закінчується ієрархічна підпорядкованість і починається вільна творча діяльність, для якої обов'язкова тільки одна воля – воля закону» [7, с. 523–524].

Але М. В. Муравйов звертав увагу на те, що незалежність прокурора не обмежувалася тільки змагальною сферою, а охоплювала всі його судові висновки в широкому значенні, які включали всі види офіційного вираження прокурором своєї процесуальної думки по суті справи або процесуального питання, тобто власне висновки, обвинувальні акти й промови [8, с. 29–30]. Надалі, ставши міністром юстиції, М. В. Муравйов цей свій погляд закріпив у Наказі чинам прокурорського нагляду судових палат і окружних судів 1896 року, у якому зазначено, що працівники прокуратури керуються «тільки своїм переконанням і існуючими законами»: 1) при складанні висновків про подальше направлення справ, у тому числі й обвинувальних актів, що підлягали розгляду судом; 2) при пред'явленні в засіданнях судових місць будь-яких усних висновків, у тому числі при проголошенні обвинувальних промов і при заяві суду про відмову від обвинувачення й 3) при опротестуванні вироків і ухвал, що винесені не відповідно до висновків прокурорів. Однак незалежність працівників прокуратури

у зазначених питаннях у рамках окремих випадків і справ не звільняла їх від обов'язку погоджувати свою діяльність із загальними керівними роз'ясненнями начальства з тих же питань [9, с. 4–5].

Перша група із зазначених питань стосувалася письмових висновків прокурорів і їх товаришів, які готувалися ще до направлення справи до суду. Вищі прокурори не мали права вказувати підлеглим, який висновок слід скласти. Якщо ж прокурор суду не був згодний з думкою свого товариша по суті справи, то він повинен був прийняти справу до свого безпосереднього розгляду. Іншим був порядок у випадках незгоди прокуратури судової палати з висновком прокурора окружного суду «по суті справи або застосуванню закону». У цьому випадку висновок направлявся до судової палати, однак одночасно повинні були направлятися й письмові зауваження товариша прокурора судової палати [9, с. 11, 44].

Закон гарантував незалежність прокурора, який уважав, що слідство підлягає припиненню, й висновок про це направив до окружного суду. Якщо ж суд не погоджувався з думкою прокурора, то це питання передавалося на вирішення судової палати (ст.ст. 510, 518, 528 СКС). Таке положення закону було мотивовано тим, що окружному суду «не може бути дане право змусити прокурора бути обвинувачем особи, яку він вважає невинуватою» [6, с. 249]. Якщо ж судова палата ухвалювала рішення про віддання до суду такого обвинувачуваного, стосовно якого прокурор окружного суду вважав за необхідне справу припинити, то прокурор судової палати не мав права вимагати, щоб місцевий прокурор підтримував обвинувачення всупереч своєму переконанню. У такому випадку прокурор палати міг виконання обов'язків обвинувача доручити будь-кому іншому з підвідомчих йому осіб або прийняти ці обов'язки на себе (ст. 539 СКС).

Однак на практиці були приклади порушення зазначених вимог закону. Наприклад, у 1909 році у справі стосовно одного із присяжних повірених, що була порушена з ініціативи голови Вологодського окружного суду за брехливий донос, судовий слідчий, який почав слідство, і товариш прокурора Воронцов дійшли висновку, що доказів недостатньо, і справу для припинення спрямовували до окружного суду. Суд справу припинив, однак судова палата його ухвалу скасувала. Після додаткового слідства обвинувальний акт підписав той же Воронцов. Із цього приводу член конституційно-демократичної фракції Державної думи К. К. Черносітов відзначав, що міністерство юстиції «незримими шляхами» домоглося того, що товариш прокурора, який склав свого часу висновок про припинення справи, тепер склав уже обвинувальний акт. І далі він додав: «Тут характерний вплив на переконання товариша прокурора. Дотепер такого впливу не було, і особи, які раніше висловилися за припинення справи, більше не примушувалися до складання обвинувального акту, коли не було для цього нових даних». А в цьому випадку нових даних не було. У підсумку суд присяжних виправдав підсудного [2, арк. 14–14зв., 27–27зв., 29–29зв., 31–32зв.].

Друга група питань стосувалася незалежності прокурора під час дачі висновків у судових засіданнях, у тому числі під час проголошення обвинувальних промов і заяв суду про відмову від обвинувачення. Однак на практиці були факти порушень і цих положень. Наприклад, в 1907 році після того, як на процесі про єврейський погром товариш прокурора Одеського окружного суду Камінський в обвинувальній промові сказав, що сама поліція взяла дієву участь у погромі, він був знятий з посади [4, с. 467].

Прогресивним було положення про відмову прокурора від обвинувачення (воно не передбачалося, наприклад, французьким й німецьким законодавством). Якщо прокурор знаходив «виправдання підсудного поважними», то, не підтримуючи обвинувального акту, спростованого судовим слідством, він був зобов'язаний заявити про те суду «по совісті» (ст. 740 СКС). Із цього приводу А.Ф. Коні відзначав, що така вимога закону вносила в діяльність сторони обвинувачення елемент безпристрасності, яка повинна бути властивою судді [10, с. 1216, 1218]. Ще під час підготовки проектів Судових статутів урядова комісія підкреслювала, що «прокурор є обвинувач злочину в ім'я закону, видам якого засудження невинуватого ще більш противне, ніж виправдання винуватого. Тому метою всіх дій прокурора повинно бути не обвинувачення, але винятково розкриття істини, у чому б вона не полягала – у винуватості або невинуватості підсудного». Прокурор підтримував обвинувачення під час су-

дового слідства «не для того, щоб добитися у будь-якому разі засудження обвинувачуваного» [11, с. 286]. За зауваженням А. Ф. Коні, право прокурора вмотивовано відмовитися від обвинувачення робило «з нього не сліпе й байдуже знаряддя обвинувачення», а вільного й свідомого помічника суду у відшуканні істини в кримінальній справі [10, с. 1219].

На практиці одним із перших право відмови від обвинувачення використав міністр юстиції Д.М. Замятнін. 31 серпня 1866 року в засіданні Верховного кримінального суду в справі Д. Каракозова про замах на вбивство царя міністр у ході судового слідства дійшов «переконання» про обмову Каракозовим підсудного А. Кобиліна. У зв'язку із цим він заявив суду «по совісті», що не знайшов «можливим підтримувати те обвинувачення, яке висловлено відносно Кобиліна в обвинувальному акті» [12, с. 205].

Однак були приклади негативного ставлення прокурорів до відмови їх підлеглих від обвинувачення. Наприклад, сенатор Кочубей згадував, що, коли він працював товаришем прокурора окружного суду й доповів прокуророві, що у двох справах він відмовився від обвинувачення, тому що невинуватість підсудних була цілком доведена на судовому слідстві, прокурор «засичав»: «Не розумію-с, як це можна відмовлятися від обвинувачення». А на заперечення про те, що сам закон вимагає цього, прокурор різко перервав його й злісним тоном прочитав «цілу лекцію про те, що таке прокурорський нагляд, як треба розуміти його обов'язки, як їх слід здійснювати та ін.». Прокурор «дуже прозоро натякнув», що якщо товариш прокурора «так невірно й неправильно» розуміє свої службові обов'язки, то краще піти з нагляду, у якому він «прямо шкідлива людина» [13, с. 9–10].

Свою процесуальну незалежність відстоювали й інші працівники прокуратури. Так, товариш прокурора С.-Петербурзької судової палати В. Бальц в 1906 році, коли йому доручили складання обвинувального акту й підтримання обвинувачення в суді у справі Ради робочих депутатів, погодився на це тільки за умови дотримання його незалежності у вирішенні цих питань. І фактично ці свої права він реалізував: склав висновок про припинення переслідування більш 200 обвинувачуваних, а в суді відмовився від обвинувачення підсудних у підготовці збройного повстання. У результаті вони були засуджені тільки за участь у злочинному співтоваристві. Така безстороння позиція обвинувача в суді викликала невдоволення в міністерстві юстиції та прайв пресі й навіть ледь не спричинила звільнення В. Бальця зі служби [14, с. 133, 137–138, 141].

Третя група питань стосувалася незалежності прокурора у опротестуванні вироків і ухвал суду, які не відповідали його висновку. Прокурор не мав права наказати підлеглому працівникові принести протест або ж, навпаки, не приносити протест [8, с. 33]. Не мав він і права вимагати повернення із суду протесту товариша прокурора, що поступив туди законно [15, с. 46]. Однак на практиці й у цьому питанні були приклади порушення незалежності прокурора. Наприклад, у 1907 році в м. Рогачові міський суддя засудив повітового предводителя дворянства графа Кутайсова за образу помічника начальника залізничної станції, а мировий з'їзд скасував його вирок. Рішення з'їзду опротестувала прокуратура Могильовського окружного суду. І, незважаючи на те, що прокурор Київської судової палати вирок судді визнав правильним по суті, міністр юстиції наказав йому «потурбуватися, щоб цей протест прокурорського нагляду не був доведений до розгляду Могильовського губернського присутствія». У результаті протест був відкликаний [2, арк. 225–225зв.].

Ще коли М.В. Муравйов був прокурором Московської судової палати, він оцінював окреслені законом межі незалежності прокурора як «далеко не вузькі», які забезпечували «ту моральну свободу совісті й переконання, без якої діяч перетворюється у безжиттєве знаряддя, у безособового виконавця, який не відчуває й не міркує» [16, с. 39]. Він відзначав, що начальство зобов'язано давати діяльності своїх підлеглих загальний керівний напрям і водночас «ретельно уникати всього, що може хоч скільки-небудь насилувати їхню совість» [16, с. 41; 8, с. 35].

На думку М.В. Муравйова, випадки колізій між начальником і підлеглим «можуть і повинні бути досить рідкими й винятковими», а дієвим засобом не тільки розв'язання, але й запобігання таким зіткненням було необмежене право прокурорського начальства замінювати свого підлеглому у всякому положенні справи із прийняттям її на свою особисту відповідаль-

ність [16, с. 41; 8, с. 35]. При цьому М. В. Муравйов відзначав, що на практиці незалежність прокурора «може іноді зробитися примарною», тому що начальство, незадоволене висновком свого підлеглого, мало у своєму розпорядженні засоби, і не піддаючи його формальній відповідальності, дати йому відчутти своє невдоволення або навіть шляхом звільнення зовсім позбутися його. А свавілля начальства у цьому питанні він розцінював як зловживання владою [8, с. 34; 16, с. 40–41].

Оцінюючи в 1892 році фактичний стан справ, М. В. Муравйов відзначив, що до цього часу на практиці принцип невтручання начальства в судову діяльність підлеглих проводився «досить строго й послідовно», а випадки порушення цього принципу були одиничними, утворювали «україн неприємну сенсацію» і не встигали «внести в прокурорську діяльність деморалізацію» [8, с. 35].

Однак становище різко змінилося, коли на початку ХХ ст. міністром юстиції став І. Г. Щегловитов, при якому, незважаючи на декларовану незалежність прокурорів, на них став активно здійснюватися як легальний, так і нелегальний тиск із боку міністерства юстиції. За свідченням колишнього прокурора Московської судової палати К. К. Олександрова-Дольника, після призначення І. Г. Щегловитова міністром загальне керівництво діяльністю прокуратури, що практикувалося раніше, змінилося наглядом за окремими дріб'язковими, найчастіше елементарними питаннями, а «у запитках міністерства відчувалося бажання натиснути на прокурорську владу в певному напрямку» [2, арк. 151зв.–152]. К. К. Олександров-Дольник наводив конкретні приклади, з одного боку, вказівок міністерства юстиції про порушення кримінального переслідування за дії, у яких він не вбачав ознак злочину і за які він раніше відмовив у цьому охоронному відділенню, а з іншого боку – вказівок про припинення порушених ним справ [2, арк. 152–152зв.].

Формально такі вказівки міністерства не суперечили Наказу міністра юстиції 1896 року, у якому прямо було зазначено, що чини прокуратури «безумовно підкоряються розпорядженням і вказівкам начальства» з питань порушення кримінального переслідування й вживання заходів по всіх без винятку діях під час проведення поліцейського дізнання й попереднього слідства [9, с. 3]. Однак в інших зазначених вище випадках міністерство втручалось в сферу внутрішнього переконання прокурорів і порушувало їхню незалежність, передбачену законом.

Висновок. У зв'язку з викладеним можна зробити висновок про те, що, незважаючи на проголошену в результаті судової реформи незалежність прокуратури від адміністративної влади й певну процесуальну незалежність чинів прокуратури від вищих прокурорів, на практиці цей прогресивний принцип нерідко порушувався не тільки губернаторами й МВС, але також вищими прокурорами й міністерством юстиції. У той же час самі прокурори не завжди відстоювали свою незалежність.

Список використаних джерел:

1. Волжин В. Очерки наших судебных порядков по делам о преступлениях должностных лиц. *Судебная газета*. 1883. № 27.
2. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). Ф. 1467. Оп. 1. Спр. 430.
3. ДАРФ. Ф. 1467. Оп. 1. Спр. 431.
4. Шахрай С.М., Краковский К.П. Суд скорый, правый, милостивый и равный для всех: К 150-летию Судебной реформы в России. М. : Кучково поле, 2014. 536 с.
5. Муравьев Н. Основные начала внутреннего устройства прокурорского надзора. *Юридический вестник*. 1892. Т. X. Кн. 2.
6. Объяснительная записка к проекту Устава уголовного судопроизводства. СПб., 1863. 496 с.
7. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. Т. 1. СПб. : Изд-во «Альфа», 1996. 552 с.
8. Муравьев Н. Основные начала внутреннего устройства прокурорского надзора. *Юридический вестник*. 1892. Т. X. Кн. 1.
9. Наказ министра юстиции, генерал-прокурора, чинам прокурорского надзора судебных палат и окружных судов. СПб. : тип. Правит. Сената, 1896. 118 с.

10. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий / под общ. ред. проф. М.Н. Гернета. Вып. IV. М. : Изд. М. М. Зива, тип. А.И. Мамонтова, 1915. 1277 с.
11. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч. 2. СПб. : тип. Второго Отд. Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1866. 504 с.
12. Звягинцев А.Г. Прокуратура России. От истоков до наших дней. М. : ОЛМА Медиа Групп, 2014. 728 с.
13. Записки судьи. 4-е изд. СПб. : тип. В.Ф. Киршбаума, 1913. 111 с.
14. Бальц В. Суд над первым Советом рабочих депутатов (Воспоминания прокурора). *Былое*. 1926. № 1.
15. Тимановский А. Сборник толкований русских юристов к Судебным уставам Императора Александра Второго. За двадцать пять лет (1866-1891). Изд. 2-е. Варшава : тип. К. Ковалевского, 1892. 651 с.
16. Муравьев Н. Задачи прокурорского надзора. *Журнал гражданского и уголовного права*. 1884. Кн. 7.

** Горбачов Василь Павлович – кандидат юридичних наук, доцент, адвокат Донецької обласної колегії адвокатів.*

Стаття надійшла до редакції 25 листопада 2018 р.

УДК 340(477)

Тамара Мазур *

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлюються основні методологічні підходи до дослідження питання правової охорони культурної спадщини в Україні. Охарактеризовано принципи і методи наукового дослідження, розкрито їх роль у процесі висвітлення особливостей правової охорони культурної спадщини в Україні.

Ключові слова: методологія, наукові підходи, принципи дослідження, методи дослідження, охорона культурної спадщини.

Мазур Т. В. Методология исследования правового обеспечения охраны культурного наследия в Украине.

В статье освещаются основные методологические подходы к исследованию правовой охраны культурного наследия в Украине. Охарактеризованы принципы и методы научного исследования, раскрыта их роль в процессе освещения особенностей правовой охраны культурного наследия в Украине.

Ключевые слова: методология, научные подходы, принципы исследования, методы исследования, охрана культурного наследия.

Mazur T. V. Methodology for research on the legal protection of cultural heritage in Ukraine.

The article outlines the main methodological approaches to the study of the legal protection of cultural heritage in Ukraine. The principles and methods of scientific research are described, their role in the process of studying the peculiarities of legal protection of cultural heritage in Ukraine is disclosed.

Keywords: methodology, scientific approaches, principles of research, research methods, protection of cultural heritage.